

פשעים נגד האנושות

סעיף 6 של חוקת בית-הדין הצבאי הבין-לאומי שבפניו נערך משפט נירנברג (ראה משפטים) הסמיך אותו לשפוט ולהעניש את פושעי המלחמה הראשיים של מדינות ה'ציר' האירופיות שלושה פשעים: פשעים נגד השלום (פסקה א), פשעי מלחמה (פסקה ב) ופשעים נגד האנושות (פסקה ג). בכלל פשעי מלחמה נכללו הפרות דיני המלחמה ומנהגיה, כגון רצח, מעשי אכזריות, הגליה, עבודת כפייה או החרבה שאינה מוצדקת בצורך צבאי. מעשים אלה ומעשי התעללות באוכלוסייה האזרחית ובשבויי מלחמה, נעשו מתוך התעלמות מוחלטת מעקרונות יסוד של המשפט הבין-לאומי, ואך ורק, כפי שקבע זאת בית-המשפט בנירנברג, מתוך חישוב קר ופילי של תועלת לפי שיקוליו של הפירר ומרעיו. לכן החליט בית-המשפט בנירנברג לטפל בפשעי מלחמה באופן כללי ולתת עליהם את דעתו ביתר פירוט, מתוך בחינת האחריות של הנאשמים בפשעים אלה. בדיון הכולל נכללו מעשי רצח ואכזריות בשבויי מלחמה ובאוכלוסייה האזרחית ובמיוחד רדיפות יהודים.

רדיפות כאלו, גם אם נעשו לפני פרוץ המלחמה, אך בקשר לתכנונה, הוגדרו גם כפשעים נגד האנושות. סעיף 6 של חוקת בית-הדין הצבאי הבין-לאומי קובע, שפשעים נגד האנושות הם: רצח, השמדה, שיעבוד, הגליה ושאר מעשי בלתי אנושיים, שנעשו באוכלוסייה אזרחית כלשהי במלחמה או לפניה, או רדיפות מטעמים מדיניים, גזעיים או דתיים, אגב עשיית פשע כלשהו הכלול בסמכות שיפוטו של בית-הדין, או בקשר עם אותו פשע 'בין שהם עבירה על החוק הפנימי של הארץ שבה נעשו ובין שאינם עבירה עליו'. מנוסח זה ברור שבית-הדין הצבאי בנירנברג הוסמך לדון בכל הפשעים נגד האנושות, רק אם נעשו אגב עשיית פשעי מלחמה או פשעים נגד השלום, או בקשר להם.

כמה מהמעשים שנכללו בהגדרת פשעי מלחמה, זהים עם אותם שנכללו בהגדרת הפשעים נגד האנושות, כגון רצח, מעשי אכזריות והגליה שנזכרו בשניהם. אלא שרצח או מעשי אכזריות שבמסגרת פשעי מלחמה הם הפרת דיני המלחמה ומנהגיה, וקשורים בפגיעה בזכויות לוחמים ואוכלוסייה אזרחית בשטח כיבוש, או בעת פעולות מלחמה בלבד. כנגד זה ההוראות בדבר ענישת הפשעים נגד האנושות נוסחו במסגרת הגנה על כל אוכלוסייה, לרבות אזרחי המדינה שפגעה בהם ובתוך תחומה, הן בעת מלחמה והן בעת שלום; ומכיוון שהגדרת הפשעים נגד השלום כוללת אף היא פעולות בזמן שלום, כגון תכנון תוקפנות והכנתה, ולא רק עצם פתיחתה וניהולה, נמצא שלמעשה לא גורם הזמן, ולעיתים אף לא עצם הפעולה, הם המאפיינים את הפשעים נגד האנושות והמבדילים אותה מכל שאר הפשעים שהוגדרו בחוקת בית-הדין הצבאי הבין-לאומי בנירנברג. אכן, ייחודם של הפשעים נגד האנושות הוא בצורת הפעולות האכזריות הרבגוניות של הנאצים, מדיניות ההשמדה והרדיפות בלא תקדים, ואף שהוחל בהן על רקע מטרות של תוקפנות, חורגות הן מגדר פשעי מלחמה במובנם המסורתי: שהרי מדובר גם בנפגעים שאין להגנתם יסוד בדיני

המלחמה ומנהגיה, כגון בנפגעים שלא היו אזרחי המדינות בעלות-הברית האנטי-נאצית, וכן בנפגעים שהיו אזרחי גרמניה, אזרחי מדינות ה'ציר', אזרחי מדינות ניטרליות או נפגעים שלא היו בעלי אזרחות שלהי, ובראש ובראשונה יהודים, שלפני משפט נירנברג לא נחשבה ההגנה עליהם למעוגנת במשפט הבין-לאומי.

יש אפוא מידה של אמת בהשקפה, שלפיה השימוש במושג 'פשעים נגד האנושות' הותנה כסיוע או כתופעת לוואי של פשעי מלחמה או הפשעים נגד השלום; כלומר, הכוונה במושג 'פשעים נגד האנושות' היא למעשים שנעשו גם בעת שלום, אך במסגרת תכנון מלחמה והכנתה, הן בשטחו של התוקפן והן בכול שטח אחר, לאו דווקא באזורים הכבושים בידי הנאצים, וזאת גם אגב פגיעה באזרחי התוקפן עצמו או באזרחי מדינה שלא היתה במצב מלחמה עם גרמניה, או במחוסרי אזרחות כלשהי. מאחר שמעשים כאלה, אף שהיו קשורים בהכנת המלחמה, לא היתה להרשעת עושיהם סימוכין בדיני המלחמה ומנהגיה הנוגעים למצבים הכרוכים בניהולה הממשי. בהגדרת ה'פשעים נגד האנושות' כלול עוד גורם: אף שדובר במעשים מכוונים נגד קיבוצי אוכלוסייה שונים (רדיפות בגלל השתייכות לאומית, דתית וכדומה), הרי האופייני בהם כרוך גם באי-האנושיות שלהם, בשיטות האכזריות שבהוצאתם לפועל, בכוונתם לפעול להשמדת המונים ורדיפות אכזריות בלא תקדים, וזאת אגב פגיעה בכל אדם המשתייך, לפי תפיסת עושי הפשע, לקבוצה שדינה להירצח, ומבלי שאותו אדם יעבור כל עבירה.

ברור שכל פשע הוא לא רק פגיעה בקורבן, אלא גם בסדר המחייב במדינה שבו נעשה הפשע, בתפעולה כגוף חברתי מאורגן הכולל את כל אזרחיו בלי הבדל צביון, זיקה ומוצא. כול פשע בין-לאומי, ובמיוחד ה'פשעים נגד האנושות', מכוונים בשל אופיים והיקפם הרחב לפגיעה באנושות כולה, בסדרי הקיום והשלום של החברה הבין-לאומית בכללותה.

לפיכך אחד היסודות החשובים לאבחנה בין כל שאר הפשעים ובין ה'פשעים נגד האנושות' היא לא הפגיעה באנושות כולה, כקיבוץ כלל-עולמי, כי אם האי-אנושיות. דווקא מטעם זה כונו כפי שכוננו. עם זאת נכון שגם מבחינה זו ניתן לראות בנסיבות קונקרטיים ברוב המעשים הכלולים בהגדרת הפשע נגד השלום ופשעי מלחמה גם פשעים נגד האנושות, שהרי עם תכנון תוקפנות והכנתה ובעת ניהולה, נוצר הרקע לפגיעות בלתי-אנושיות בזכויות האדם. גורם האנושיות וגיבוי מעשים בלתי-אנושיים וענישתם אינם חידושים במשפט הבין-לאומי, שעם מקורותיו נמנה משכבר עקרון המצפון האנושי. דבר זה בא לידי ביטוי בהכרזת פטרסבורג מ-1868, שבה צויינה החובה להעדיף את דרישות האנושיות אף על כורח מלחמה. הדבר בא לידי ביטוי גם באמנת האג הרביעית משנת 1907, שקבעה שבמקרים שאינם כלולים בהוראות מפורשות יהיו האוכלוסייה האזרחית והלוחמים מוגנים גם לפי כללי האנושיות וצווי המצפון של החברה. כלל זה אושר שוב ושוב באמנות שונות, ובהן אמנות ז'נווה מ-1949 והפרוטוקולים המשלימים אותן משנת 1977.

בית-הדין הצבאי בנירנברג הרחיב רק את חלות ההוראה הזאת בצורה מפורשת גם לגבי מעשים פליליים שאינם פשעי מלחמה, למען הגנתה של כל אוכלוסייה אזרחית וכל פרט, יהיו אשר יהיו אזרחותו, מדיניות ארצו ותוכן חוקיה. ברור אפוא שמדובר בהוראה התקפה בכול הנסיבות, שיש לה עדיפות על-פני כל חוק פנים מדינתי ועל-פני כל הסדר בין-מדינתי כלשהו; מדובר בהוראה אוניברסלית קוגנטית, דהיינו, שאינה ניתנת לעירעור או לסטייה הימנה בהחלטה חד-צדדית, ושינויה מותר רק על-ידי החלפתה בהוראה הומניטרית עוד יותר (כפי שנקבע באמת וינה על דיני הסכמים מ-1969). קביעת אופיים הנפשע של מעשים בלתי-אנושיים אינו תלוי אפוא מבחינה פורמלית במערכת המשפט או המדיניות המחייבת בארץ שבה נעשו, דבר המייחד אותם ממעשים פליליים אחרים.

טבעם הנפשע של פשעים נגד האנושות, החמור ביותר ושאינו ניתן להשוואה עם שום מעשה פלילי, כפי שמוגדר בחוק הפלילי של מדינות תרבות בלי הבדל משטר, מקום, צביון או דת, בולט בשל צורתו הקיצונית במדיניות הרצח האכזרי והשמדת ההמונים, רצח עמים שלמים וקיצוץ אוכלוסייה אחרים, רצח במסגרת ניסויים רפואיים ואגב הפעלת משרפות וחנק בגזים. ואולם, לא קשה לגלות את ייחודם גם במעשים אחרים, שגם הם נמנים עם הסוג שבשיטה המשפטית שביבשת אירופה הוכרו כבר מזמן כנפשעים, מעצם טבעם. (; IN ITSELF UNLAWFUL MELUMM PER SE, ובמינוח המשפטי הסובייטי – מסוכנים לביטחון החברה והסדר הציבורי).

התעלמות מטיבם זה של הפשעים נגד האנושות וממהותם של הפשעים נגד השלום, מציינת את השוללים את צדקתו של משפט נירנברג ואופיו, ובפרט את הגדרת הפשעים הללו, וזאת בטענה שמדובר במעשי מדיניות הפוטרים את עושיהם מאחריות, עקב היותם ראשי גופים ריבוניים, שאינם כפופים לשום גוף אחר, לשום משפט אחר פרט למשפט שהם הכריזו על תקפותו במדינתם. מבחינה מסויימת אכן נושאים כול הפשעים שהוגדרו בחוקת בית-הדין בנירנברג אופי מדיני. הואיל ותכונם, הכנתם ועשייתם היו אפשריים רק במסגרת פעולות, בהשראה, ביוזמה, בצווים ובגושפנקה של מנגנון המדינה הנוגעת בדבר. אף-על-פי-כן, אין כל יסוד להתייחס כלפי האחראים כל פושעים מדיניים במובן המקובל, שהרי מעשיהם היו כרוכים במדיניות המבוססת על תורת הגזע ותפיסות בלתי-אנושיות אחרות בלי כל תקדים בדברי הימים. לכן גם נקבע בפרקטיקה השיפוטית ובהלכה המשפטית שכל מדינה זכאית לדונם, אם אין ברצונה, או אין לה עילה ישירה, להסגירם למשפט במדינות אחרות או לידי מוסדות שיפוט בין-לאומיים. יתר על כן, מעמדם הוא כמעמדם של פושעים פליליים אחרים הכפופים לעקרון הענישה האוניברסלית. הפושעים הללו גם אינם רשאים להצדיק עצמם בכך שעשו מה שעשו בתוקף מילוי תפקיד רשמי, או פקודות של הממונים עליהם. אומנם, הסמכות לדונם הותנתה בתנאי שמעשיהם נעשו אגב עשיית פשעי מלחמה או פשעים נגד

השלום, כאמור לעיל, כתופעות לוואי או במסגרת סיוע לביצוע הפשעים שנכללו בקטיגוריה הראשונה.

מומחי משפט רבים ולוחמים למען זכויות האדם, נוטים לבטל להבא, במיוחד במסגרת עבודות הקודיפיקציה של המשפט הבין-לאומי הפלילי, את התנאי הזה. הם מציינים שתנאי זה נקבע רק לגבי הנאשמים במשפט נירנברג או במשפט של ראשי הפושעים היפנים בטוקיו, אך אין להחיל אותו על פושעים אחרים הנאשמים בפשעים נגד האנושות ולפיכך אין לכרוך את האשמתם בקשר עם פושעים נגד השלום או פשעי מלחמה. העדר קשר כזה בולט גם בחוק מספר 10 של מועצת הפיקוח העליונה של בעלות-הברית בגרמניה מיום 20 בדצמבר 1945, ובחוקי מדינות שונות, לרבות בחוק הישראלי לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם מ-1950 (ראה עשית דין בפושעים נאצים, חוקי-).

אומנם, ברוב המשפטים שערכו בעלות-הברית בשטחי הכיבוש, כגון משפטים שערכו האמריקנים בנירנברג, ושבהם הועמדו לדין, בין השאר, משפטנים, תעשיינים נאצים ואנשי איינזצגרופן, העדיפו השופטים ללכת בדרכי בית-הדין במשפט נירנברג, והכירו באחריות לפשעים נגד האנושות, רק כאשר עשייתם היתה תלויה בהכנת התוקפנות או בהפרת דיני המלחמה ומנהגיה.

זאת היא עוד סיבה למגמה הטוענת לצדקת הניתוק של תפיסת הפשעים נגד האנושות מכל קשר לפשעי מלחמה ולפשעים נגד השלום, כביטוי למירב ההגנה על זכויות האדם לכל בני-אדם, בכל עת ובכל הנסיבות, ובלי תלות באירועי המלחמה.